

KICHIK MAKTABGACHA YOSHDAGI O'QUVCHILARDA BILISH JARAYONLARINING O'SISHI

Nomozov Davronbek Amanbay o'g'li
GulDPI 2-kurs magistri.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14107512>

Anontatsiya. Mazkur maqolada kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda bilish jarayonlarining o'sishi, aqliy rivojlanish bosqichlari va psixologik tadqiqotlar natijalari bo'yicha berilgan tavsiflar keltirilgan. Maqolada shuningdek, bilish jarayoni rivojlanishi uchun zarur bo'lgan diqqat, xotira, zehn kabi psixologik holatlar izohi ham keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: bilish, xotira, idrok, zehn, o'quvchi, o'qituvchi, maktab, ta'lim, tarbiya, imkoniyat.

GROWTH OF COGNITIVE PROCESSES IN PRE-SCHOOL STUDENTS

Abstract. This article describes the growth of cognitive processes, stages of mental development and results of psychological research in students of primary school age. The article also provides an explanation of psychological conditions such as attention, memory, intelligence, which are necessary for the development of the cognitive process.

Key words: knowledge, memory, perception, mind, student, teacher, school, education, upbringing, opportunity.

РОСТА ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ У ДОШКОЛЬНИКОВ

Аннотация. В статье описаны рост познавательных процессов, этапы психического развития и результаты психологических исследований у учащихся младшего школьного возраста. В статье также дается объяснение таких психологических состояний, как внимание, память, интеллект, которые необходимы для развития познавательного процесса.

Ключевые слова: знание, память, восприятие, разум, ученик, учитель, школа, образование, воспитание, возможность.

Psixologiya fanida kichik maktab yoshi davriga 6 yoshdan 10-11 yoshgacha bo'lgan o'quvchilar kiritiladi. Chunki bu davrda bola maktab ta'limiga, fan asoslarini egallashga ham biologik-jismoniy, ham psixologik jihatdan qariyb yetilgan, jismoniy va aqliy mehnat qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Maktab ta'limiga psixologik tayyorgarlik deganda, bolaning ob'ektiv va sub'ektiv jihatdan munosibligi, bilish jarayonlari bilan shaxs xususiyatlarining o'zaro munosibligi nazarda tutiladi. O'quvchi maktab ta'limiga keng ma'noda psixologik jihatdan ob'ektiv tayyor bo'ladi. Binobarin, uning psixikasi bilim olishga yetarli darajada taraqqiyot bosqichiga erishadi.

Ushbu yoshdagi bola o'z idrokining o'tkirligi, ravshanligi, sofligi, aniqligi, uning qiziquvchanligi, dilkashligi, xayrixohligi, ishonuvchanligi, xayolining yorqinligi, xotirasining kuchliligi bilan boshqa yoshdagi o'quvchilardan, jumladan, o'smirlardan ajralib turadi.

Maktabta'limiga tayyorgarlik ko'rayotgan bolada diqqat nisbatan uzoq muddatli va shartli ravishda barqaror ko'rinishga ega, deb hisoblash mumkin. Diqqatning xususiyatlari (taqsimlanisha, ko'chishi, kuchi, barqarorligi, bo'linishi, tebranishi va boshqalar) uning roli va syujetli o'yin faoliyatlarida, rasm chizish va ko'rish, yasash mashg'ulotlarida, loy hamda plastilindan narsa yasashda, katta yoshdagilar va tengqurlari nutqini idrok qilish va tushunishda,

matematik amallarni bajarishda, hikoya tinglash hamda shaxsan o'zi ham tuzishda bevosita namoyon bo'ladi. Bu davrga kelib, bola o'z diqqatini muayyan ob'ektga, narsa va hodisalarga yo'naltirishga, to'plashda va uni mustahkamlashda hamda taqsimlashda ma'lum darajada ko'nikmani egallagan bo'lib, o'z diqqatini boshqarish, zarur paytda, uni shaxsan tashkil qilishga intiladi. Uning xotirasi qiziqarli ajoyibotlarga, g'aroyibotlarga boy, voyaga yetgan kishini taajjubga soladigan ma'lumotlar va hodisalarni puxta esda olib qolish, esda saqlash, esga tushirish imkoniyatiga egadir. Shu davrgacha bevosita kattalar rahbarligida u yoki bu axborotlarni egallab kelgan bo'lsa, endi o'z xohish irodasi bilan, muayyan motivatsiyaga asoslangan holda zarur ma'lumotlar olishga, o'z oldiga yaqqol maqsad va aniq vazifa qo'yishga harakat qiladi.

Ruhiy-axloqiy rivojlanish va xatti-harakatlar qoidalarini o'zlashtirish jarayoniga kichik maktab yoshidagi davrda axloqiy xatti-harakat poydevori qo'yiladi, axloqiy rivojlanish va xatti-harakat qoidalari o'zlashtiriladi. Shaxsning ijtimoiy yo'nalishi tarkib topa boshlaydi.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning axloqiy onglari 1-sinf dan 4-sinf gacha bo'lgan davr mobaynida muhim o'zgarishlarga uchraydi. Ushbu yoshning oxirgi davrlariga kelib axloqiy bilimlar tasavvurlar va mulohazalari sezilarli darajada boyiydi, ancha anglangan bo'ladi, turli tushunchalarga ega bo'ladi, umumlashadi. 1 va 2 sinf o'quvchilarining axloqiy mulohazalari o'z xatti-harakatlari tajribasida va o'qituvchilar hamda ota-onalarning aniq ko'rsatmalari va tushuntirishlariga asoslanadi. 3-4 sinf o'quvchilari esa axloqiy mulohazalarida o'z xatti-harakatlari tajribasiga va kattalarning ko'rsatmalariga asoslanish bilan boshqa kishilarning tajribalarini ham analiz qilishga intiladilar. 7-8 yoshdagi o'quvchilar to'g'ridan to'g'ri kattalarni, jumladan, o'qituvchining ko'rsatmalarini kutib o'tirmay, ijobiy axloqiy ishlarning qanchasini o'z tashabbuslari bilan amalga oshiradilar.

Kichik maktab yoshdagi o'quvchilarda namoyon bo'ladigan xarakter xususiyatlarini, xatti-harakatlarni tahlil qilar ekanmiz, hamma vaqt ham munosabatlar amalga oshiriladigan barqaror va mustahkam xatti-harakat formalari deb bo'lavermaydi. Kichik yoshdagi o'quvchilarda xarakter jiddiygina tarkib topa boshlaydi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar xarakteri, xatti-harakatlari o'zining beqarorligi va qarama-qarshiligi bilan farq qilishi mumkin. Shu munosabat bilan ba'zan ulardagi o'tkinchi ruhiy holatlarni xato ravishda hislatiga qo'shib yuborish mumkin.

Boshlang'ich sinflarda pedagog ishlarni tashkil qilishda Kichik yoshdagi o'quvchilarning rivojlanish xususiyatlarini ijtimoiy taraqqiyot darajasini ham hisobga olish lozim. D.N. Levitov to'g'ri qayd qilib o'tganidek hech bir maktab yoshida salomatlik holatiga va ijtimoiy taraqqiyotiga kichik maktab yoshidagi maxkam bog'liq bo'lmaydi. Bola 7 yoshdan 11 yoshgacha jismoniy jihatdan nisbatan osoyishta va bir tekisda rivojlanadi. Bo'yi va og'irligi organizmning tiniqligi o'pkasining hayotiy hajmi ancha tekis va propatsional rivojlanadi. Ruhshunos L.S.Slavinaning ko'rsatishicha boshlang'ich sinfda bilish faolligi yetarli darajada bo'lmagan o'quvchilar uchrashi mumkin. Bunday o'quvchilar intiluvchan jihatidan normal rivojlangan bo'ladi. Bu rivojlanish ularning o'yin va amaliy faoliyatlarida namoyon bo'ladi. Faol fikr qilish ular uchun xarakterlidir. Bunday o'quvchilariga o'qituvchi alohida xotira bilan qarashi kerak. Ularning fikr qilishi faoliyatiga odatlantirib ularni yutuqlarini har tomonlama qo'llab-quvvatlashi dastlabki paytlarda o'quv vazifalarini bajarishni o'yin va amaliy faoliyatni bilan bog'lab olib borish kerak.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning barcha o'qish faoliyati qat'iyy ravishda maqsadga muvofiqlashtirilgandir.

Avvalo, o'quvchilar o'qish, yozish, va hisoblash malakasini egallashlarini, arifmetika, ona tili, tarix, geografiya va tabiyatshunoslikdan geometriyaning elementar asoslaridan ancha katta hajmda bilimni o'tirishlari kerak. Ikkinchidan, bolaning bilim darajasi va bilish qiziqishlari kengayadi hamda rivojlanadi. Uchinchidan, bilim jarayonlarining taraqqiyoti, aqliy rivojlanish yuzaga keladi. Faol mustaqil ijodiy faoliyat uchun qobiliyat tarkib topadi va nihoyat, o'qishga bo'lgan yo'nalish o'qishga nisbatan mas'uliyatli munosabat yuzaga keladi. Bunda quyidagilar muhim hisoblanadi:

Idrok. Kichik yoshdagi o'quvchilar idrokining o'tkirligi sofliги bilan farq qiladilar.

O'quvchilarning idroki o'ziga xos bilimga tomoshabin tariqasida berilganlik bilan farq qiladi.

Xotira. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar xotiraning asosiy xususiyatlari ixtiyoriy zaifligidir. Kichik maktab yoshida xotirani iroda kuchi bilan moslash va uni boshqarish imkoniyati cheklangan bo'ladi. Xotira. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda xotira ta'limining ta'siri bilan ikki yo'nalishda rivojlanadi. So'z mantiq xotirasining va ma'nosiga tushunib xotirada saqlab qolishning salmog'i kuchayadi, tartibga solish imkoniyatlariga ega bo'ladi.

Bolaning muayyan taraqqiyot darajasiga erishganligini uning xotirasi faolligi namoyish qiladi. Bu davrda bola o'qish, idrok qilish, o'zlashtirish texnikasi bilan tanishishga erishadi. Kichik maktab davridagi bolalarning aqliy rivojlanishi ijtimoiy omillar bilan belgilanadi. Indivud ijtimoiy munosabatlar ta'sirida o'zgaradi. Bolaning maktabda muntazam ravishda o'qishga o'tishi uning barcha bilish jarayonlari rivojlanishiga va o'zo'zidan atrof-muhitdagi narsa-hodisalarga nisbatan fikrini, munosabatlarini o'zgarishiga olib keladi.

Yirik chet el va sobiq sovet psixologlari (J.Piaget, A.Vallon, J.Bruner, L.V.Zankov, D.B.Elkonin, P.Ya.Galperin, N.A.Menchinskaya, V.V.Davidov, A.Sh.Amonashvili, S.F.Juykovboshqalar) tadqiqotlarining ko'rsatishicha, "oqilona tashkil qilingan ta'lim jarayoni mazkur yoshdagi bolalarda fakkurini jadal sur'atlar bilan rivojlantiradi, aqliy imkoniyatlarini ertaroq ishga tushishiga, ro'yobga chiqishiga yordam beradi". Chunonchi, bolalar matematik, fizik, lingvistik, politexnik tushunchalarni o'zlashtiradilar, mustaqil ravishda uncha murakkab bo'lmagan masalalar, misollar tuzadilar, oddiyroq mashqlarni bajara oladilar, ijodiy va mahsuldor fikr yuritishga intiladilar.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar tafakkurining rivojlanishi yirik psixolog L.S.Vigotskiy tushunchalarning shakllanishi hamda nutqning o'sishi bilan uzviy bog'liq holda o'rgangan. L.S.Vigotskiy psixologiya faniga inson kamolotining "Eng yaqin taraqqiyot zonasi" va "Aktual faoliyat zonasi" deb nomlangan tushunchalarni olib kirdi. Uning birinchisi o'qituvchining bevosita rahbarligida amalga oshirilsa, ikkinchisi o'quvchining mustaqil faoliyatida namoyon bo'ladi. P.P.Blonskiy mazkur yoshdagi o'quvchilar tafakkurining o'sishiga xotiraning taraqqiyotini, tafakkurning ta'sir etishini genetik metod yordamida ochib beradi. Ayniqsa, tafakkurning «intizomlilik» sifatining namoyon bo'lishini inson tomonidan tafakkurni boshqarish va nazorat qilish faoliyatidan aniqlash mumkinligini alohida ta'kidlaydi.

N.A.Menchinskaya tafakkur muammosini chuqur o'rganib, uning taraqqiyot ko'rsatkichlarini quyidagi jihatlarini o'rganishda ko'radi:

- 1) bilimlarni o'zlashtirishning tezligi;
- 2) fikr yuritish jarayonining epchilligi;

3) tafakkurning mavhum hamda yaqqol jihatlarining o'zaro aloqasi;

4) analitik-sintetik faoliyatning turli darajalari.

Muallif tafakkur taraqqiyoti belgilari sifatida o'quvchilarda bilimlar fondining ortishi, aqliy faoliyat usullarining egallanishi hamda ta'lim jarayonida ularda uquvchanlik qobiliyatining paydo bo'lishini sanab o'tadi. Bu narsalarning barchasi kichik maktab yoshidagi o'zlashtirishi past o'quvchilarda tajribadan o'tkaziladi hamda ularni muayyan mezonga asoslanib guruhlarga ajratadi.

Kichik maktab yoshidagi past o'zlashtirish sabablari va o'qishdagi qiyinchiliklar quyidagilar bilan bog'liqdir:

- 1) Neyrofiziologik sabablar;
- 2) Bilish jarayonlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi;
- 3) Erkin va mustaqil harakat qilish darajasining pastligi;
- 4) Motivatsion sohalarning yetarli rivojlanmaganligi;
- 5) Oila tarbiyasidagi, oilaviy munosabatlardagi kamchiliklar;
- 6) maktab ta'limi va tarbiyasidagi kamchiliklar;
- 7) o'zaro muloqot va munosabatdagi kamchiliklar;
- 8) shaxs xususiyatlaridagi og'ishishlar.

Kichik maktab yoshidagi bolalar o'qishdagi qiyinchiliklar bola shaxsining barcha shaxsiy, bilish, motivatsion va hissiy, irodaviy sohalarda aks etadi. Bu qiyinchiliklar o'zaro bir-biri bilan bog'liq. Bir qiyinchilikni bartaraf etilishi ikkinchi qiyinchilikni ham kamayishiga olib keladi. Taniqli psixolog L.V.Zankov kichik maktab yoshidagi o'quvchilar tafakkurini o'stirish maqsadida o'zining ta'lim tizimini ishlab chiqadi. Bu ta'lim tizimi ushbu o'qitish tamoyillariga asoslanadi: 1) ta'lim jarayonini yuqori darajadagi murakkab va ziyat asosida uyushtirish, 2) ta'lim jarayonida o'quvchilarga berilishi nazarda tutilgan bilimlarning nazariy salmog'ini maksimal darajada ko'paytirish, 3) mustaqillik, o'z-o'zini nazorat qilish faoliyatini rejalashtirish singari faoliyatni boshqarish usullarini o'quvchilarda tarkib toptirish.

Xulosaga qilib aytganda, bolalar kichik maktab yoshi davriga kelib psixologik tayyorgarlik darajasi ta'limni muvaffaqiyatli uddalash, amalga oshirish uchun mutlaqo tayyor hisoblanadi. Bu o'rinda uning shaxsiy xususiyatlari shakllanganligi yuzasidan ham ma'lumot berish maqsadga muvofiqdir. Bolada shaxsning birqator fazilatlar va xususiyatlari yaqqol ko'zga tashlanadi: qat'iylik, nisbiy mustaqillik, o'z oldiga maqsad qo'ya olishlik, xulq-atvorini ijtimoiy jamoatchilik nuqtai nazaridan baholashga intilishlik, kattalarni hurmat qilishlik, vadaga vafo qilishlik, burch va javobgarlik hislari kabilar. Ta'kidlab o'tilgan barcha mulohazalar, tavsiflar bilish jarayonlarining rivojlantirishni asosiy omillaridan hisoblanadi.

REFERENCES

1. G'oziyev E.G' "Ontogenezpsixologiyasi" "Noshir" T: - 2010 [1.24-b]
2. Nishanova Z.T. Komilova N.G. Abdullayeva D.U. Xolnazarova M.X. "Rivojlanish psixologiyasi, Pedagogik psixologiya" T.2017.[2.46-b]
3. Z.Sh.Sherimbetova "Boshlang'ich sinflardagi o'zlashtirmovchi o'quvchilarning psixologik xususiyatlari" Ps.f.n. avtoped.-T. 2007. 17-bet.

4. Sh.A.Do'smuhammedova, Z.T.Nishanova, S.X.Jalilova, Sh.K.Karimova, Sh.T.Alimboyeva "yosh davrlari va pedagogik psixologiya" darslik Toshkent-2013[3.52-b]
5. Borovaya, G.I. Kichik maktab yoshi / G.I. Borovaya va boshqalar; Ed. - komp. Senko V.G. - 1989. - 86 b.
6. Vohidov M. Maktabgacha tarbiya psixologiyasi. - T., 1970